

holda, ularga mos keluvchi yangi ish joylarini yaratishdir. Hududlar o'rtasidagi farqlar hududlardagi mehnat resurslarining o'ziga xos shakllanishi va ulardan foydalanishida o'z ifodasini topadi. Bu xususiyatlarni bilish mintaqaviy darajadagi mehnat munosabatlarini hisobga olgan holda davlat siyosatini samarali amalga oshirish imkonini beradi.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. *Abduraxmonov Q. Mehnat iqtisodiyoti nazariya va amaliyot. – T.: 2019 y. 592 b.*
2. *Abduraxmonova G., Rustamov D. Inson kapitalini raqamli iqtisodiyot asosida rivojlantirish yo'nalishlari. Monografiya. – T.: “GlobeEdit” Publisher 2020 y, 127 b.*
3. *Abdullayev I.S. Mintaqaviy iqtisodiyot tizimini optimal tartibga solishning mexanizmlarini takomillashtirish. – T.: 2017 y. 67 b.*
4. *Bo'rieva M. O'zbekistonda oila demografiyasi. – T.: “Universitet” 1997 y, 181 b*
5. *Mirzakarimova M.M, Azimova L.S. Bandlik tarkibini shakllantirishning xorij tajribasi va undan O'zbekistonda foydalanish imkoniyatlari. Iqtisodiyot va ta'lim. 2020 y. №1.*
6. *Umarova M. A. O'zbekiston Respublikasi mehnat bozorini statistik prognozlashning metodologik asoslari. – T.:2019 y. 200 b.*
7. *Демографический энциклопедический словарь. – М., 1985*

MEHNAT RESURSLARINI BOSHQARISHNING RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR TAJRIBALARI

Mardiev Bunyod

*Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
Innovatsion Menejment kafedrasida assistenti*

To'rtinchi sanoat inqilobi jadal sur'atlar bilan o'sib borayotgan bir sharoitda har bir mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida kadrlar, ayniqsa, sifatli kadrlar hal qiluvchi o'rin tutadi. Shu sababli, ko'plab mamlakatlar tomonidan inson resurslarini yaratish va rivojlantirishga ustuvor ahamiyat beriladi, chunki hozirgi sharoitda ko'nikma va bilimlar bilan to'liq jihozlangan inson resurslari shaxslar, tashkilotlar va mamlakatlar rivojlanishiga hissa qo'shadi. 20-asr o'rtalarida AQSh, Yaponiya va G'arb davlatlarining kuchli iqtisodiy rivojlanishidan tortib Sharqiy Osiyodagi to'rtta iqtisodga berilgan “Osiyo yo'lbarlari” unvoni va ASEAN davlatlarining jadal o'sishiga qadar bularning barchasi inson resurslarini rivojlantirish siyosati tufaylidir. Biroq, turli mamlakatlarda inson resurslarini rivojlantirish har bir mamlakatning iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy sharoitlariga qarab turli yo'nalishlarda amalga oshiriladi. O'zbekistonda, qariyb 33 yillik yangilanishdan so'ng, mamlakat inson resurslarini rivojlantirishda katta yutuqlarga erishdi, bu butun jamiyatning mahsuldorligini oshirishda yaqqol namoyon bo'ldi, bu o'sish sur'atlarini tezlashtiradi va iqtisodiy raqobatbardoshlik va milliy salohiyatni oshiradi. Yana shuni tan olish kerakki, sarmoya qilingan mablag'lar va sarflangan sa'y-harakatlar, taqdim etilayotgan shart-sharoit va imkoniyatlar bilan solishtirganda, yuqorida tilga olingan yutuqlar hali ham mamlakat salohiyatiga to'g'ri kelmaydi. Shu sababli, ushbu maqola dunyodagi ba'zi mamlakatlarning inson resurslarini rivojlantirish strategiyalarini

muhokama qilishni va shu bilan mamlakatimiz uchun saboqlarni olishni maqsad qilganmiz.

Zamonaviy jamiyatda inson har qanday tashkilot va har qanday mamlakat rivojlanishi uchun eng muhim resurs hisoblanadi, chunki boshqa resurslardan foydalanish malakali inson resurslarini talab qiladi. Dunyoning ko'plab mamlakatlari o'zlarining ichki kadrlar resurslarini rivojlantirish, shuningdek, boshqa mamlakatlardan yuqori sifatli kadrlarni jalb qilish siyosatiga ega ekanligini bilamiz. Rothwell shunday dedi: "Inson resurslarini rivojlantirish biznes egalari tomonidan moliyalashtiriladigan tashkillashtirilgan o'quv tajribasini anglatadi. U tashkiliy maqsadlar va individual ehtiyojlarni birlashtirish orqali samaradorlikni oshirish va insonning ahvolini yaxshilash maqsadida ishlab chiqilgan va amalga oshirilgan"⁹⁴.

Inson resurslarini rivojlantirish uchun **AQSh** hukumati ijodiy muhitni ta'minlash va iste'dodlarni rivojlantirishni rag'batlantirish, shuningdek, ko'plab sohalarda iste'dodlarni qo'llab-quvvatlash va jalb etishga katta ahamiyat beradi. Ikkinchi jahon urushi AQShga aqliy quvvatning katta manbasini, xususan, Yevropa va boshqa ko'plab mamlakatlarning eng yaxshi olimlarini jalb qilish imkoniyatini berdi.

Yuqoridagi natijalarga erishish uchun AQSH pragmatik falsafa va "inson resurslari barcha taraqqiyotning markazi" shiori bilan 200 yillik rivojlanish yo'lidani o'tdi. Shu sababli, 1776 yildagi Inqilobiy urushdan so'ng, AQSh hukumati ikki asosiy yo'nalishda inson resurslarini yaratish strategiyasini boshladi: ta'lim va o'qitishga sarmoya kiritish va iste'dodlarni jalb qilish va ulardan foydalanish. Ta'limni rivojlantirish uchun AQSh hukumati barcha shtatlarga maktablar qurish uchun mablag' ajratdi. Shu bois oliy maktablar tizimi uzluksiz kengaytirilib, rivojlanib borildi. 1954 yilga kelib, Qo'shma Shtatlarda turli irqiy va etnik guruhlar o'quvchilari uchun yetarlicha maktablar va o'quv muassasalari mavjud edi.

AQShda ta'lim byudjeti kundan-kunga oshib bordi va 1960 yilda YaIMning 5,3% ni tashkil etdi, 1991 yilda YaIMning 7% ga ko'tarildi va o'sha paytdan beri har doim 7% dan ortiq darajada saqlanib qoldi. Ta'lim tizimini (davlat va xususiy maktablar) moliyalashtirishning 75 foizini hukumat ta'minlaydi.

Xitoy dunyoning ikkinchi yirik iqtisodiyotiga aylanishi asosan sifatli inson resurslari bilan bog'liq. Ushbu ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish amaliyoti inson resurslarini rivojlantirish strategiyasining to'g'ri isboti bo'lib, Xitoyni o'rganish uchun asosdir. Xitoy yalpi ichki mahsuloti 2020-yilda qariyb 100 trillion yuanga (14,3 trillion dollar ekvivalentiga) yetdi, bu prognoz 92,7 trillion yuandan yuqori. Shunga ko'ra, so'nggi yarim o'n yillikda Xitoy 55,75 million kishini qashshoqlikdan olib chiqdi va shaharlarda 60 million ish o'rni yaratdi. 2020 yil oxiriga kelib, 1,3 milliard xitoylik asosiy tibbiy sug'urtadan foydalanadi va qariyb 1 milliard kishi bazaviy pensiya nafaqalarini olar edi. Xitoy 1978 yildan beri islohotlarni amalga oshirmoqda, markazlashgan rejalashtirilgan iqtisodiyotdan sotsialistik yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotiga o'tmoqda. Xitoy hukumati

⁹⁴ Penn State universitetining ta'lim professori: Rothwell, 1997. Kasbiy ta'lim rollari va vakolatlari bo'yicha ASTD ma'lumotnomasi. Inson resurslarini rivojlantirish press, Inc. Amherst, Massachusetts.

kuchli inson resurslarisiz Xitoy jamiyatini isloh qilish va modernizatsiya qilish mumkin emasligini juda yaxshi tushunadi. Yuqoridagi qarama-qarshilikni bartaraf etish uchun Xitoy hukumati muhim qarorlar bilan inson resurslarini rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqdi va amalga oshirdi. Xitoyda katta inson resurslari yuqori ma'lumotli, kasbiy mahorat va yaxshi sog'liq bilan qurilgan, bu mamlakatlarning rivojlanish strategiyasida muhim masala hisoblanadi. Shu bilan birga, inson resurslarini boshqarish va ularning imkoniyatlarini rivojlantirish uchun ulardan foydalanish ham bir xil darajada muhim masaladir. Rivojlangan mamlakatlarda inson resurslarini boshqarish va ulardan foydalanish siyosati ishlab chiqarishni rag'batlantirish va ishchilar uchun yangi rag'batlantirish omillari hisoblanadi. Odatda, bunday siyosatlar ish bilan ta'minlash siyosati, ish haqi siyosati va ijtimoiy ta'minot bilan bog'liq siyosatlar, shu jumladan mahalliy ta'lim va o'qitishga ustuvorlik berish (maktablarni qurish, modernizatsiya qilish va kengaytirishga sarmoya kiritish; ta'lim va ta'lim mazmunini isloh qilish) kabi ijtimoiy siyosatlarga birlashtirilgan: yangi bilim va texnologiyalarni yangilash; Talabalarning xorijda, xususan, AQSH, Buyuk Britaniya, Avstraliya, Fransiya, Germaniya va boshqalarda o'qishini rag'batlantirish va ularga qulay shart-sharoitlar yaratish; "O'quv-tadqiqot-ishlab chiqarish" majmualari (texniklar, muhandislar va ekspertlar tayyorlaydigan; bir vaqtning o'zida tadqiqot olib boradi va tadqiqot natijalarini joylarda ishlab chiqarishga tatbiq etadi) yuqori texnologiyali parklarni qurish, dunyodagi ilmiy va malaka oshirish muassasalari; qishloqni modernizatsiya qilishda "dehqonchilikni tashlab, vatanni tark etmaslik" siyosatini joyida o'qitish va ishlab chiqarishni amalga oshirish; Mehnat eksporti uchun yuqori malakali ishchilar va texnik mutaxassislarni tayyorlash kabi siyosatlarni qo'llagan.

Shunday qilib, Xitoyning so'nggi 30 yildagi muvaffaqiyati ham inson resurslarini rivojlantirishga qaratilgan e'tibor va o'ziga xos siyosat tufaylidir. Xitoyda oliy ta'lim juda uzoq tarixga ega va bu yerdagi ko'plab universitetlar butun dunyoga mashhur. Yillik yuqori o'sish sur'atlari bilan Xitoy iqtisodiyoti va jamiyatining kuchli rivojlanishi, ta'lim va kadrlar tayyorlash bilan bog'liq holda iqtisodiyotni o'sib borayotgan mamlakatni sanoatlashtirish va modernizatsiya qilish jarayoniga xizmat qilish uchun inson resurslarini rivojlantirishning to'g'ri yo'nalishini isbotladi.

Osiyoda **Yaponiya** inson resurslarini rivojlantirish bo'yicha yetakchi davlatlardan biri hisoblanadi. Yaponiyaning tabiiy resurslari juda kamligi va ko'pincha tabiiy ofatlardan aziyat chekayotgani, aholisi ko'p bo'lganligi sababli, xomashyo va yoqilg'ining asosiy qismi chetdan keltirilishiga to'g'ri kelganligi, ikkinchi jahon urushi davrida Yaponiya iqtisodiyoti vayron bo'lganligi sababli Yaponiya hukumati yapon xalqi faqat o'zigagina tayanishi mumkinligini to'liq tushunadi va shu bois ta'lim va kadrlar tayyorlashga alohida e'tibor qaratadi, buni millatning ustuvor vazifasi deb biladi. Ikkinchi jahon urushidan ko'p o'tmay, Yaponiya hukumati yapon xalqini G'arb ilm-fan va texnologiyasi bilan birlashtirgan rivojlanish falsafasini amalga oshirdi. Yaponiya ta'lim tizimi to'rt bosqichga bo'lingan: 6 yillik boshlang'ich ta'lim, 3 yillik to'liq o'rta ta'lim, 3 yillik to'liq o'rta ta'lim va 4 yillik oliy ta'lim; "6-3-3-4" ta'lim tizimi deb ataladi. Kasb-hunar ta'limi tizimi kasb-hunar maktablari va kollejlardan (o'quv dasturlari 2 yildan 3

yilgacha bo'lgan) iborat. Oliy ta'lim tizimi, shuningdek, odamlarning turli ta'lim ehtiyojlarini qondirish uchun oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim, masofaviy ta'lim va radio va televideniye orqali o'qitishni ham o'z ichiga oladi.

Davlat statistika qo'mitasining 2022-yilning yanvar-sentyabr oylaridagi mehnat ko'rsatkichlari bo'yicha ma'lumotiga qarasa, O'zbekistonda 19,5 millionga yaqin ishchi kuchi borligini ko'rsatadi. Ish bilan band aholi soni 13,8 million kishini tashkil etdi. Mana yana bir qancha raqamlar:

- bandlik darajasi - 68 foiz;
- ishsizlar soni - 1,3 million kishi;
- ishsizlik darajasi – 8,6 foiz;
- iqtisodiy nafaol aholi soni - 4,3 million kishi.

O'zbekiston 2024-yilda 5 million kishini ish bilan ta'minlash imkoniyatini yaratishni maqsad qilgan. Rasmiy ishsizlik darajasi hozirda 1,3 millionni tashkil etadi. Yil davomida yana 2,4 million kishi mehnat bozoriga kirishi kutilmoqda. Besh million kishi – bu O'zbekistonda 2024-yilda yaratilishi mo'ljallanayotgan ish o'rinlari soni. Bu haqda O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev rahbarligida aholi bandligini yaxshilash va tadbirkorlik sohasidagi talablarni kamaytirish masalalariga bag'ishlangan yig'ilishda keltirilgan.

Hozirgi kunda sanoatning barcha tarmoqlarida, xususan, ishlab chiqarishda ham mehnat resurslari juda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yurtimizdagi Oliy ta'lim muassasalari ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sektorlari bilan hamkorlikda mutaxassislar tayyorlash bo'yicha kelishuvlar asosida ish olib borishadi. Bundan tashqari, bosh ish o'rinlariga hodimlarni jalb qilish, ularni tanlov asosida ishga joylashtirish borasida ko'plab ishlar olib borilmoqda. Mahalliy korxonalarimiz o'zlarida HR(Human resources) bo'limlarini joriy qilib kelishmoqda.

Aholining mehnat faolligi va ijtimoiy ishlab chiqarishda band bo'lgan mehnatga layoqatli aholi ulushi mehnat resurslaridan foydalanish mezonlarini belgilaydi. O'zbekistonda bu mezon 99,8 foizdan ortiqni tashkil etadi. Shu bilan birga, iqtisodiy faol aholining 56,2 foizi qishloqlarda joylashgani ham mamlakatimiz ijtimoiy-demografik rivojlanishida qishloqlar yetakchi ekanidan dalolatdir. Biroq qishloqda aholi band bo'lishi mumkin bo'lgan tarmoqlar tor doirada rivojlangani, ularning aksariyati qishloq xo'jaligida to'planishiga olib kelgani hammaga ma'lum. Bundan tashqari, yuqorida qayd etilgan demografik vaziyatning aholi o'sishini ta'minlashga qaratilganligi, shuningdek, ijtimoiy ishlab chiqarish tarmoqlarining o'zgarishi, turli mulkchilik shakllarining paydo bo'lishi qishloqlarning ortiqcha mehnat resurslari bilan ta'minlanishiga ta'sir ko'rsatmoqda.

Iqtisodiy faol aholini sifat jihatidan baholashning yana bir ko'rsatkichi uning mulkchilik shakllari bo'yicha taqsimlanishi hisoblanadi. Mulchilik shakllariga ko'ra Respublikamiz mehnat resurslari davlat sektori va nodavlat sektorida band bo'lib, ularning o'zaro nisbati bo'yicha nodavlat sektor yetakchi o'rinda turadi. Binobarin, 1991 yilda iqtisodiyotda band bo'lgan aholining 61,2 foizi davlat sektorida ishladi. 2001-yilda bu ko'rsatkich 24,0 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2020-yilda 16,8 foizga teng bo'ldi.

Aholining bandligi va uning mulkchilik shakllari bo'yicha tarkibidagi o'zgarishlar nodavlat sektorda bandlik ulushining oshishiga olib keldi. Natijada 1991-2020-yillarda mazkur tarmoqda aholi bandligi 38,8 foizdan 78,0 foizga oshdi. Xususan, xususiy va yakka tartibdagi mehnat faoliyati bilan shug'ullanuvchilarning ulushi yuqori. Darhaqiqat, nodavlat sektorga qarashli fermer xo'jaliklarida mehnat qilayotganlar soni va ulushi tobora ortib bormoqda. Jumladan, birgina 1995 yilda respublikamizda fermer xo'jaliklarida 201,5 ming kishi mehnat qilgan bo'lsa, ularning soni 2005 yilda 4 barobar, 2020 yilda esa 8 barobar ko'paygan.

Xulosa qilib aytganda ishlab chiqarish sohasida aholining ko'p qishmi band. Biroq ularda ishlab turgan sohasi bo'yicha yetarli ko'nikmasi yo'q. Chunki yirik ishlab chiqarish korxonalarida ishlovchi oddiy ichchilarning qariyb 90% o'rta maxsus ma'lumotga ega. Kichik biznes sohasidagi ishlab chiqarishda esa ma'lumotga ega bo'lmagan ishchilar ham bor. Bizda Oliy ta'lim tizimi va Kasb-hunarga o'qitish bo'yicha o'rta maxsus tizimda haqiqiy ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan amaliy darslar juda ham kam olib boriladi. Demak, mehnat resurslarida bizda eng kerakli tamoyil bu- malaka desak to'g'rib o'lar edi.

O'zbekiston sanoatlashtirish, modernizatsiya va inson resurslarini rivojlantirish bo'yicha ko'plab mamlakatlardan ortda qolmoqda, ayniqsa kuchli xalqaro integratsiya sharoitida. Shuning uchun iqtisodiy strategiya va kadrlar strategiyasi o'rtasidagi munosabatlarni muvaffaqiyatli aniqlagan va o'rnatgan mamlakatlar tajribasini o'rganish zarur. Bu ushbu mamlakatlarning iqtisodiyoti, ilm-fan va texnologiyasi nuqtai nazaridan muvaffaqiyatlar asoslaridan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda salohiyatli inson resurslari taqchilligini tubdan hal qilish va ayni paytda aholining mavjud og'irligini iqtisodiy rivojlanish strategiyasi va inson resurslarini rivojlantirish strategiyasi o'rtasidagi yaqin muvofiqlashtirish orqali iqtisodiy o'sishning harakatlantiruvchi kuchiga aylantirishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. *O'zbekiston Respublikasi Milliy Ensiklopediyasi. Toshkent. 2000 yil.*
2. *A.E.Parmanov, M.A. Maksumova-Ishlab chiqarishni tashkil etish- darslik, Toshkent. 2012.*
3. *Hawler, J. D. (2008). "Texnik ishchi kuchi uchun inson resurslarini rivojlantirish: Koreya va Tailandni qiyosiy o'rganish". Ta'lim va rivojlanish xalqaro jurnali.*
4. <https://www.researchgate.net>
5. <https://ru.wikipedia.org>
6. *Stat.uz*
7. <https://lex.uz>